

דבר תורה לפרשת עקב – הרב ד"ר יהודה אלטשולר

המוציא לחם מן הארץ

ברכת המוציא לחם מן הארץ נתקנה על אכילת הפת, אך עיון בנוסח הברכה מלמד על קשיים רבים. ראשית, מקור הביטוי 'המוציא לחם מן הארץ' הוא בפסוק "מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם להוציא לחם מן הארץ"¹ דהיינו הקב"ה מצמיח עשב על מנת שהאדם יוציא את הלחם מן הארץ; האדם ולא הקב"ה!

תמיהה זו איננה לשונית בלבד. בשונה מכל ברכות הנהנין בהן אנו מברכים ומשבחים את הקב"ה על בריאת פרי העץ או פרי האדמה, הרי שבלחם גם לאחר שצמחה החיטה עדיין מוטלות על האדם יא מלאכות הפת – חרישה, זריעה, קצירה, עימור, דישה, זריה, ברירה, טחינה, ריקוד, לישה ואפיה! וכבר קבע רבי עקיבא בויכוחו עם טורנסרופוס שמעשיו של אדם נאים יותר.²

היבט לשוני מהותי נוסף בנוסח הברכה הוא משמעות המילה המוציא. הכרעת הגמרא (ברכות לח א), היא שיש לומר המוציא ולא מוציא מכיון שהמוציא הוא משמש גם בלשון עבר - 'דאפיק משמע'³ וביאר שם רש"י, "הא ודאי ברכה הגונה, דלשעבר בעינן, שהרי כבר הוציא הלחם הזה מן הארץ שהוא בא ליהנות הימנו." נמצא שיש כאן פער בין שאר הברכות שכולן בלשון הווה – בורא פרי העץ וכד' לברכת המוציא.⁴

פתרון לבעיית הנוסח בזמן עבר והווה טמונה בדבריו של הבעש"ט על הפס' "לעולם ה' דברך ניצב בשמים"⁵ "דברך שאמרת יהי רקיע בתוך המים וגו' תיבות ואותיות אלו הן נצבות ועומדות לעולם בתוך רקיע השמים ומלובשות בתוך כל הרקיעים לעולם להחיותם, כדכתיב ודבר אלהינו יקום לעולם, ודבריו חיים וקיימים לעד. כי אילו היו האותיות מסתלקות כרגע ח"ו וחוזרות למקורן היו כל השמים אין ואפס ממש והיו כלא היו..."⁶

לדברי הבעש"ט הבריאה לא היתה מעשה חד פעמי אלא היא מתחדשת מדי יום ויום כמאמר הפסוק "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית". קיומו היום יומי של העולם מותנה בכל רגע ברצון הבורא. וממילא כל התייחסות לבריאה בלשון הווה תהיה בעלת משמעות קיומית.

רבי יצחק עראמה בפירושו לפרשת בחוקותי,⁷ מתמודד עם הבעיה וטוען שנוסח הברכה מכוון לעתיד עליו נאמר שעתידיה א"י להצמיח גלוסקאות וכלי מילת: "הכוונה שתקנו כך בעבור שעיקר חיותנו היא לימות המשיח, וחיי העולם הזה הוא הבל, לכן תקנו המוציא לחם מן הארץ, לרמוז לזמן ההוא שיוציא הקדוש ברוך הוא לחם אפוי ממש מן הארץ" אמנם הצעה זו מתמודדת עם הקושי הראשון, אך לשון העבר במילה 'המוציא' מוקשית עוד יותר שכן ראוי היה יותר שהברכה תהיה מנוסחת בלשן עתיד, ולמצער בלשון הווה כיתר הברכות!

¹ תהילים קד, יד

² ע"פ תנחומא (בזר), תזריע ז.

³ בשונה המילה 'מוציא' שמכוונת רק לזמן הווה כלשון הפסוק

⁴ עוד בעניין זה ראה בערוך השולחן או"ח קסז.

⁵ תהילים קיט, פט.

⁶ תניא שער היחוד והאמונה, א.

⁷ העקדה ויקרא כה.

ברצוננו להציע הצעה שונה המתבססת על פסוק אחר בו נידונה חשיבותו של הלחם. בתחילת חומש דברים מזהירה התורה באריכות את עם ישראל מפני הסכנות האורבות לפתחו עם כניסתו לארץ. אחת הסכנות המרכזיות היא תחושת השובע והבטחון העצמי שעלולה להיגרם בעטיו של השפע האדיר בו יזכו בארץ ישראל שהיא ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ-זית שמן ודבש: ארץ אשר לא במספנת תאכל-בה לחם לא-תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת:⁸

כהכנה להתמודדות עם השפע ניצבת תקופת המדבר על כל לקחיה שאחד המרכזיים בהם הוא:

וזכרת את-כל-הדרך אשר הוליכך יקוק אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענתיך לנסתך לדעת את-אשר בלבבך התשמר מצותו מצותיו אמ-לא: ויענך וירעבך ויאכלך את-המן אשר לא-ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא על- הלחם לחם לבדו יחיה האדם כי על-כל-מוצא פי-יקוק יחיה האדם.⁹ הניגוד שיוצר הפסוק בין הלחם למוצא פי ה מעיד על כך שהלחם בתודעה טבעית הפשוטה מסמל את כח היצירה שבאדם שמאפשר לו לקחת את עשב הארץ – חיטה, ולהופכה לפת מזינה ומשביעה. יכולת אדירה זו עשויה לבלבל את בני ישראל ולכן בתקופת המדבר ניתן להם המן על מנת להרגילים לידיעה שמוצא פי ה הוא המחיה את האדם.

רעיון זה ניתן להמחשה ולחידוד נוסף באמצעות מצוה אחרת הקשורה לפת והיא מצוות הפרשת החלה. המשנה במסכת חלה קובעת על פי הפסוק – מראשית עריסותיכם תרימו תרומה, שחובת הפרשת החלה היא רק מהשלב בו קיימת עיסה.¹⁰ מחומר הגלם – השבולים יש להפריש תרומות ומעשרות, אך מתוצר המוגמר – העיסה יש להפריש תרומה נוספת – חלה. חובה כפולה זו איננה קיימת בענבים וביין ולא בזיתים ובשמן! בנוסף קובעת המשנה שחיטה שצמחה בחו"ל ופטורה מתרו"מ, אך נעשתה לעיסה בארץ, מחוייבת בחלה.¹¹ הרעיון הוא שחובת הפרשת החלה איננה באה לתקן את התבואה ולהוציאה ממעמד של טבל אלא לתקן את האדם ולהרגילו למחשבה שגם כשרונותיו וכח היצירה שבו נובעים מחסדו של הקב"ה עליו.

אם נשוב לנוסח הברכה נוכל להסביר שיתכן שחז"ל בבואם לתקן את נוסח הברכה אמנם נסמכו על הפסוק בתהילים שמתייחס לאדם, אך לנגד עיניהם עמד הניגוד שיצרה התורה בחומש דברים על בין מוצא פי ה' לבין הלחם. הנוסח שנקבע "המוציא לחם" מחבר למעשה את שני חלקי הפסוק לרעיון אחד. וכפי שמובא¹² בשם הארי"ז שדרש את הפסוק כך: לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה – שבלחם - יחיה האדם.

נמצינו למדים שהאדם בברכו על פתו ולחמו, ברוך אתה ה' ... המוציא לחם מן הארץ, לא רק נותן תודה על הבריאה של הצומח, ולא רק מודה על אפשרותו להפיק מהחיטה את הלחם, אלא גם מכריז על אמונתו בבורא עולם שבטובו מחייה אותו ונותן לו את הכח לעשות את כל החיל הזה.

⁸ דברים ח, ח-ט.

⁹ שם פסי ב-ג.

¹⁰ חלה ב, ה.

¹¹ שם ב, א.

¹² שם משמואל, ויחי תרע"ז.